

ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ: ПЕРЕДІСТОРІЯ, УХВАЛЕННЯ, ОСНОВНІ НОРМИ

Лариса МАСЕНКО, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор філологічних наук

Ухваленню Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» передувала тривала боротьба патріотичних сил українського суспільства за впровадження законодавства, яке захистило б українську мову у її державотворчій функції.

В умовах гострого протистояння з комуністами та іншими проросійськими групами депутатів у Верховній Раді відбувалось впровадження державного статусу української мови в Конституції України, патріотичній частині депутатського корпусу тоді вдалося здобути перемогу. Державний статус української мови затвердила 10 стаття Конституції України, прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року, де зафіксовано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської мови, інших мов національних меншин. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визнається законом».

Надання українській мові статусу державної було дуже важливим актом незалежності України, оскільки національна мова належить до головних чинників, що об'єднує населення в межах своєї держави. Однак, крім затвердження державотворчої ролі мови в Конституції, необхідно було прийняти закон, який би врегулював норми її впровадження, чітко визначив сфери її обов'язкового застосування і затвердив потребу створення органу, наділеного функціями контролю за виконанням мовного законодавства.

Відповідні закони про державну мову були ухвалені ще в 1990-ті роки у Литві, Латвії та Естонії, унаслідок чого процеси дерусифікації і деколонізації в цих країнах відбулись значно успішніше, ніж в Україні.

Реалізація завдання утвердження україн-

ської мови як основи державності виявилась для України значно складнішою внаслідок потужної протидії проросійської частини політикуму, підтримуваної Кремлем. Мовне питання було політизовано, й конфлікт на мовному ґрунті загострювався під час кожної виборчої кампанії.

Проросійські політичні групи постійно намагались провести закон, який надав би російській мові статус другої державної, проте вони не змогли досягти цього, оскільки таке внесення зміни до Конституції потребувало трьохсот голосів при прийнятті у Верховній Раді, яких антиукраїнські сили не мали навіть у період домінування в парламенті Партії регіонів.

Проте їм вдалося маніпулятивним шляхом використати для цієї мети «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин». Цей Європейський документ призначений для захисту тих мов, яким загрожує зникнення внаслідок малої кількості носіїв. У законодавстві тих європейських країн, які ратифікували Хартію, список мов, що підлягають її дії, обмежується зазвичай кількома мовами, яким унаслідок малого числа носіїв загрожує зникнення.

Але в Україні Хартію, яка була ратифікована 15 травня 2003 року, використали з протилежною метою – для посилення позицій російської мови. З посиланням на європейський документ депутати від Партії регіонів С. Ківалов і В. Колесніченко підготували законопроект «Про засади державної мовної політики», який Верховна Рада ухвалила в червні 2012 року. Оскільки керовані з Москви маніпулятори говорили лише про «захист» російської мови, а введення її до списку загрожених мов виглядало б анекдотично, як у тій казці, де «битий небитого везе», реальну мету використання Хартії в Україні спритно приховали за довгим переліком мов майже всіх національних меншин, наявних у країні. До тексту закону Ківалова-Колесніченка було впроваджено поняття «регіональна мова» і норма в 10 відсотків

носії мови меншини, достатньої для того, щоб, безпідставно посилаючись на Хартію, оголосити її регіональною і наділити тими ж правами, які має державна мова. У такий спосіб російська мова отримувала фактично статус другої державної у більшості областей України, що давало можливість замінити українську мову російською.

Прийняття мовного закону Ківалова – Клесніченка, який порушував засади конституційного ладу країни і загрожував цілісності нашої держави, викликало хвилю протестів по всій країні Акція голодування, проведена групою молоді під Українським домом, отримала назву Мовного майдану. Чимало політологів вважають його початковим етапом Євромайдану 2013 – 2014 рр.

Після перемоги Революції Гідності Верховна Рада за поданням В'ячеслава Кириленка скасувала закон «Про засади державної мовної політики» 23 лютого 2014 р., але тодішній в.о. президента Олександр Турчинов не підписав рішення парламенту, заявивши, що закон Ківалова-Колесніченка буде скасований лише тоді, коли буде підготовлений і прийнятий Верховною Радою новий мовний закон.

У лютому 2018 року Конституційний Суд України нарешті визнав закон Ківалова – Колесніченка неконституційним.

Наприкінці 2016 — на початку 2017 років у Верховній Раді було зареєстровано три мовні законопроекти: «Про мови в Україні», «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» і «Про державну мову».

Усі законопроекти мали спільну позицію щодо статусу української мови як єдиної державної мови, як складника конституційного ладу країни.

Однак аналіз цих законопроектів показав: мали рацію ті фахівці з мовного планування, які вважають, що парламент має ухвалити два різні закони: один — про державну мову, другий — про мови національних меншин. Цій вимозі відповідав законопроект «Про державну мову», який підготувала група науковців і громадських активістів під керівництвом доктора юридичних наук Володимира Василенка. Після розгляду в профільному комітеті законопроект отримав назву «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (5670 д) і був ухвалений Верховною Радою 25 квітня цього року.

Наведемо деякі важливі положення ухваленого документа¹:

Закон стверджує, що українська мова є символом державності (разом з гербом, гімном України і прапором). Знищення над мовою передбачає штраф або кримінальну відповідальність.

«Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави» (ст.1).

Закон встановлює, що «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актив, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах, які визначаються законом».

Отже, впроваджено норму обов'язкового вживання української мови в адміністративно-управлінській сфері. Державною мовою мають говорити при виконанні службових обов'язків президент, прем'єр-міністр, голова Верховної Ради, міністри, керівники всіх центральних і місцевих органів влади, державні службовці, судді, адвокати, нотаріуси та інші. Статті 9, 10 та 11 визначають надзвичайно широке коло осіб, для яких володіння державною мовою є обов'язковим, вимоги до рівня володіння ними державною мовою і самі рівні.

Завданням закону є «утвердження української мови як мови міжетнічного спілкування в Україні» (ст. 3).

«Дія Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів» (ст. 2).

«Особа, яка має набути громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою» (ст.7).

Держава організовує безкоштовні курси української мови для дорослих та забезпечує можливість вільно опанувати державну мову громадянам України, які не мали такої змоги (ст. 6).

Використання державної мови в системі освіти визначає 21 стаття: «Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова»; «Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України».

¹<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

«Держава забезпечує застосування державної мови у сфері культури»; «Мовою проведено культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів є державна мова» (ст. 23).

Друковані ЗМІ можуть видаватися іншими, ніж державна, мовами за умови, що одночасно з відповідним тиражем видання іноземною мовою видається тираж цього видання державною мовою (ст. 25).

Частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книгорозповсюдження, має становити не менше 50 % (ст. 26).

Важливою є також ст. 30 «Державна мова у сфері обслуговування споживачів», якою є українська мова. На прохання клієнта його персональне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін. Це означає, що перше звернення працівника сфери обслуговування повинне звучати українською, а в разі прохання він може перейти на іншу мову, і це не буде порушенням, а може і не перейти. Це також не буде порушенням. Бо головне – забезпечити поширення державної мови в усіх публічних сферах життя і забезпечити конституційне право громадян одержати послуги українською мовою².

Треба сказати, що під час обговорення законопроекту у профільному комітеті і у Верховній Раді через шалений опір проросійських сил деякі його положення були пом'якшені. Було вилучено Службу мовних інспекторів, Центр української мови і Термінологічний центр української мови³. Натомість введено посаду Уповноваженого із захисту української мови, який захищатиме державну мову, усуватиме обмеження у її використанні та буде відстоювати права українців на отримання інформації та послуг в усіх сферах суспільного життя на всій території України⁴.

Буде створено Національну комісію зі стандартів української мови, яка опрацьовуватиме та затверджуватиме стандарти державної мови (правопис, стандарти термінології, підручники та посібники).

Закон набрав чинності 16 липня, через 2 місяці після публікації, але низка окремих норм відтерміновується на 6 місяців, 2 роки, 3 роки і, навіть, на понад 10 років – як, наприклад, така: «Мовою зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов» (набирає чинності з 1 січня 2030 року).

² <http://language-policy.info/2019/05/ukrajina-zdobula-istorychnu-peremohu-na-movno-tyvilizatsijnomu-fronti-u-vijni-z-rosijeyu>

³ <http://language-policy.info/2019/05/ukrajina-zdobula-istorychnu-peremohu-na-movno-tyvilizatsijnomu-fronti-u-vijni-z-rosijeyu/>

⁴ https://24tv.ua/ukrajina_tag1119

УВАГА, ПЕРЕДПЛАТА!

ІСТОРІЯ В РІДНІЙ ШКОЛІ

Науково-методичний журнал

У виданні публікуються офіційні інформаційні матеріали МОН України, висвітлюються питання з методики, практики і досвіду у галузях історії і суспільствознавства, коментарі та статті провідних науковців галузі, тестові завдання ДПА і ЗНО, друкуються розробки уроків з історії України, всесвітньої історії, правознавства, етики, курсу «Людина і світ».

ВИХОДИТЬ 12 РАЗІВ НА РІК

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 68833

